

DEMÉNY PÉTER

AKVÁRIUMÉLET

Nagy Borbála: *A huszadik század csigahéjban*

■ Van valami üdítő bumfordiság Nagy Borbála visszaemlékezésében. Egy író, aki minden nap mondatokkal küszködik, ezáltal világot teremt és szereplőket, következésképpen törvényeket és viszonyokat, jobban eltakarná a pusztaságát már egyszerűen azért, hogy egy másikat teremtené. Nagy Borbála viszont az életről fogalmaz meg kérdéseket és ismétli őket folyamatosan, és a történeteket úgy hagyja, csupaszon és hitelesen. „...én nem regényt akarok írni, hanem beszámolót. És ez nehéz.” – írja ő maga a 31. oldalon, és azt hiszem, azért nehéz, mert a történetek mesélése maga is értelmezés, másfelől, aki olyan hirtelen állítja meg a történeteket, mint ő, az úgy tesz, mintha meg is élte volna őket, meg nem is.

Az is megijeszti az embert, hogy mennyire kimarad ebből a világból a *szeretet*. Nem módszeresen, azaz a beszámoló szerzője nem tudatosan hagyja ki, de abból, amit elmesél, félreérthetetlenül kiviláglik, hogy csak a gyermekek iránt érzett ilyesmit, és iránta sem éreztek sokan. Ott is csupán a becézésekből („Rékucka”) meg abból, ahogy leírja, hogyan szaladt a lányai után, amikor orosz katonák elvitték őket sétálni.

A szülei borzalmasak. Édesapja megtiltja neki, hogy színhallgató legyen, az édesanyja meg egyedül a saját rögeszméinek neveli a lányát: „...ezt úgysem értette volna meg az anyám, aki mindent belém gyúrt volna, aminek ő hiányát szenvedte...” (71.)

Az egyetlen cél, hogy egy férjhez menjen. Végül férjhez is megy Nagy Tiborhoz (a családnevek egybeesése véletlen, de nagyszerű), akit nem

szeret. „Tibor ellen senkinek sem lehet kifogása, mert nemcsak magyar, sőt székely, jó családból való (az apja tanár), ő ügyvéd, és ráadásul Nagynak hívják. Hogy öt évvel fiatalabb, azt el kell nézni neki, de nem lesz könnyű nekem!” (118.) Még a humor is kijön ebből a magányos teremtésből, akinek a sorsát mindig más határozta nem is csak el, hanem *meg*.

Így hanyódik a világban. Konstanca és Caracal is ott vannak az állomásai között, megismeri tehát a románokat, kilép valamelyest szűk magyarságából, sőt székelységéből, megjárja Párizst és Velencét, de mindenütt úgy mozog, mintha valahogy az oldalon járna: a nők hagyományos elnyomottságának, kívülállásának, látszólagos, valójában nevelt, szocializálódott, indukált érzéketlenségének pompás lenyomata ez a könyv. Kizárólag szendének és anyának volt szabad lenni.

„Az úti jegyzeteimet hiába gépeltem le, senki sem volt kíváncsi rájuk.” (116.) „A legjobb aludni. Mélyen, álmok nélkül.” (110.) A két mondatot óhatatlanul egybeolvassuk, pedig a sűrű főhatalomváltás kiváltotta másféle izgalom éppen úgy benne van az irodalom iránti érdektelenségben, mint az, hogy a „művészkedést” nem jó néven vették a lányoktól akkoriban. És végre egy igazi szeretetről árulkodó bejegyzés: „Kicsi Katikámról is kellene néha írni, de ő olyan drága és kedves, hogy nem való egy lapra a világpolitikával.” (124.)

Félbeszakadt, rosszul szerkesztett vallomás ez, és éppen ezért revelatív. Neveltetése zavarja a szerzőt, de enge-

delmeskedik neki. Ezt a kettős látást gyakorolja akkor is, amikor egy nő ellen lázad, aki a háborúban a polgári erkölcsök ellen vétett. Ő, aki annyi mindent látott, magyar és román ostobaságot egyaránt tapasztalt, a hivatalnak pacakázásait is, és a kényszerről is tudhatna egyet-mást, felforrít „székely vérel” kiabál, amikor tanítónői diplomát akar adni ennek a szereplőnek. Észrevesszük, hogy a részvét ellen nevelnek, de nem szólhatunk a reflexeink ellen.

Amikor azt mondom, „rosszul szerkesztett”, egyáltalán nem Gaal György és H. Szabó Gyula munkáját bírálom. Gaal György igen alapos bevezetőt írt, legfeljebb több reflexiót vártam volna el tőle azokat a problémákat illetően, amelyeket felvettem – végül is harminc évvel a szerző halála után vagyunk, gondolkodhatunk másként. A kötet alapos függelék tartalmaz Nagy Borbála kiadott műveiről, egy *Névmagyarázót* és egy *Szómagyarázót*. Matei László borítótérve illusztratív: képi ábrázolásra fordítja *A huszadik század csigahéjban* címet.

A „rosszul szerkesztett” kifejezést tehát Nagy Borbála kapcsán haszná-

lom, de ugyanazzal a mellékmonddal, amivel fentebb: éppen ez teszi hiteles emlékirattá. Akárcsak az a mai szemmel kissé suta interjú, amelyet a szerző lánya, Teodorescu Nagy Réka készített vele, és amelyben végig magázza az édesanyját.

De mai szemmel hál'istennek az egész könyv olyan, mintha egy másik világ üzenete lenne, és nemcsak azért, mert annyi minden történt a huszadik században, amiről az 1904 és 1994 között élt írók írt. Hanem a női szocializáció különböző szakaszai miatt.

„Ha regényt írnék, most az akvárium előtt képzelném magam, és nézném, ahogy a kis halak összevissza úszkálnak, a hajlongó növények alatt egy csiga húzza meg magát. Vajon mit lát a csiga a világból? A huszadik századból?” (31.)

Lefokozó metafora ez, úgy érzem. De ha úgy vesszük, hogy ezt a csigát igazi csigának nevelték, akkor el kell ismernünk, hogy szemlélete egybeesik a csiga szemléletével: meglátja, amiben él, de közbe nem avatkozik, csak amikor már tényleg nem tehet mást.

A VITÁK ÉS AZ ÖNREVÍZIÓ SZÜKSÉGESSÉGE AZ IDENTITÁSKERESÉS ÚTJÁN

Lányi András: *Búcsú a tizenkilencedik századtól*

■ Lányi András tematikus rendbe helyezte a 19. század különböző aspektusaival foglalkozó esszéit, ráadásul nagyon gondos kompozíció jellemzi a végeredményt, mintha a kötet jellege is azt hivatott volna példázni, ami végül is a könyv téziseként is megjelölhető, hogy olyanná tettük a világot, amilyen a felvilágosodás előtt volt, leszámolva a 19. század színté minden eszményével. A kötet címévé is választott kitétel, miszerint ettől a századtól búcsúzunk, az

utószónak is tekinthető textus címe, így jelen recenzióban rögtön ezzel kezdjük, hiszen a különböző időszakokban született nyolc darab történeti/irodalomtörténeti esszé az itt megfogalmazott nagyon határozott álláspont szerint értelmeződik át, innen nézve vet fel olyan kérdéseket, amelyek önmagukban, a keletkezési időpontokban talán nem ilyen éllel fogalmazódtak meg. Ebben a gondolatívben Lányi kiindulópontja az, hogy a 20. század gyakorlati-